

26 червня виповнилося 101 рік з дня заснування міста Суми, коли у відповідь на чолобитву переселенців з Правобережної України на чолі з осадним Гарасимом Кондратьєвим було отримано резолюцію уряду царя Олексія Михайловича: «16-го июня в 26 день по приказу околничего Ивана Офонасьевича Гаврилова велено тем черкасам селитца на Беритцком городище».

Спочатку саме 26 червня було датом, коли відзначали день міста. До свята міста читачам «Панорами» буде акрайд цікаво дізнатися про генезу однієї з псевдонімів, пов'язаних історією нашого міста.

Як серед переселених мешканців Сум, так і в журналістському середовищі поширеною (і навіть популярною) акрайд незгодний міф, що у полковника Г. Кондратьєва була сестра злої владчи, котра ваяла на себе керівництво розбійницькою бандою та грабувала ляманжних кушів. Довелось змовляти Парасима на сестру не вивалили, а тому, спіймавши її на гарячому, Кондратьєв замурував її до кам'яниці. Цю «легенду» опублікував Філарет (Д. Гумілевський) в «Історико-статистическом описании Харьковской епархии» (1857), однак поставився до неї скептично: «Предание, вот что говорит о поступке его с родной сестрою. Сестра его была отвязная женщина, но жила совместно, она набрала себе ватагу рванович и на большой торговой дороге обирали с ними московских купцов, брат Герасим Кондратьевич, узнав о том, наперво, приказал сказать ей, чтоб уехала. Она не слушалась. В другой раз он сам строго говорил ей о ее худой жизни, и она бросила свои привычки. Сестра не преставала жить по-прежнему. Тогда Герасим Кондратьевич, поймав ее на деле ее, засадил в кам'яную стіну і замурував. Не беремися заглядати верность события...». Критично висловлювався на адресу даного «фольклорного півтора»: «І священник Іаков Левинський у своїй праці «Историческое прошлое города Сумы Харьковской губернии» (1908 р.).

Міф зазначає можна уподібити біологічній інфекції, що схильна до самостійного життя та варіантних мутацій. Незвісність, небажання допитуватися першоджерела та нестримний лаяв

фантазія численних аматорів і деяких журналістів призвів до того, що пересічні мешканці м. Суми впевнені, що перший сумський полковник і засновник міста Гарасим Кондратьєв замурував власну сестру у Воскресенській церкві, що зводилася протягом 1696-1702 рр. Проте власне узагальнення та аналіз як варіантів «переказів» із різних куточків колишнього козацького регіменту, так і реальні джерела дозволяють встановити істинну і генезу походження даного міфу.

Наразі підтверджується давні прислів'я, що диму без вогню не буває. Досліджуваної нами міф ґрунтується як на реальних подіях, так і на вигадках. Так, у 1935 р. (за ін. даними - в 1927 р.) студенти сумського будівельного технікуму разом із своїм викладачем аядалися до «дослідження» Свято-Воскресенського храму. Обстукуючи церковні стіни в пошуках гадано-го скарбу, вони виявили замурувану порожнину. Після виявлення бутювої пещи в ній знайшли людської кістки, якої розспіаєвся при першому дотикі. Про те, що в дійсності ніякої сестри у полковника не було, а це напевно було поховання молодшої доньки Г. Кондратьєва - Марії Парасимівни, яка померла між груднем 1694 і вереснем 1696 р., ми вже писали в статті, присвяченій полковницькому року Кондратьєвих, надрукованої у № 4 часопису «Пам'ятки України» за 2014 р.

Що ж до розбійниці Кондратьєвої, то, заглянувшись у білий давній «переказ», надіємо у краєзнавці XIX ст. М. Добротворського іншу версію цього міфу, опубліковану в 1888 р. в часописі «Київська старовина». Згідно його варіанту, розбійництво поблизу с. Старосілля Гайворонського повіту Курської губернії займалася місцева поміщиця Кондратьєва: «Була ця женщина отвязная, но была нечестива; набрала себе ватагу сорванцов и на большой торговой дороге обирали проезжающих купцов. На вершине кургана (так называлась рощица близ села городище - авт.) в ту пору росли три огромных дуба, на которых была устроена палатка для предводительницы. Вместе с этой палаткой добула, она тотчас послышала кого-нибудь из своей шайки, а иногда вместе с ними сама отправлялась обирати несчастные жертвы. Брат ее, поме-

Походження міфу про

А ВОСКРЕСЕНСЬКА ЦЕРКВА — це лийн найдревніша споруда міста, а й унікальна архітектурна пам'ятка, побудована в стилі перехід між українського і російського зодчества

стра Кондратьєв, узнавши, что сестра его сномается этим ремеслом, приказал сказать ей, чтоб уехала. В другой раз он сам строго говорил ей о ее худой жизни и требовал, чтобы бросила свои привычки. Сестра не преставала жить по-прежнему. Тогда Герасим Кондратьевич, поймав ее на месте преступления, посадил в кам'яную стіну і замурував. Як бачимо, тут не йдеться власне про старого полковника, а лише про «поміщицю». По при всь, автору не вдалося відшукати серед поміщиць 2-ї пол. XVIII ст. Кондратьєвих, які б мали маєтності в зазначеній місцевості.

Найбільш об'єктивну інформацію подає власне першоджерело, а саме опублікований тим же Миколаєм Олександровичем Добротворським витяг з рукопису львівського поміщика Д. Демченкова «Описание достопамятных вещей» 1830-х років.

У цих місцях відомості про двох поміщиць - М. і В. (у рукописі приведено лише ініціали), що мешкали навпроти XVIII ст. неозодили М. Миропільця Суджанського повіту. Останній «спеціально» займався тим, що везли на великому до-

рогу грабять проезжающие обочины. У одной был отряд вооруженного дворни из 70 человек, у другой - до 100. Район их разбійницьких полюджий был весьма обширен. Они разсылали во всем дорогам, начиная от Курска до Сум и от Белгорода до Белополья. Одну из них правительственные войска завагитали со всей шайкой близ с. Сумы - людей ее всех переубили, она же спаслась при посредстве денег. Ей велели только считаться умершей и нигде не выезжать из своего имения». Як бачимо, у версії Демченкова зриває Кондратьєвих не фігурує взагалі! Трудинці з локалізацією маєтків розбійниці («неподалік м. Миропільця») аж ніяк не вказують на те, що їх власниця були нападками українських родів, - адже в Суджанському повіті було чимало земельноспів-російців.

Аналізуючи привиди формивання міфу, можна погодитися з твердженням радянського дослідника архаїчних ритуалів і міфології В. Топорова про те, що міф пов'язаний, тобто живий, оскільки, оскільки він пов'язаний із «святим» аб-

розбійниці Кондратьєву

А ГАРАСИМ КОНДРАТЬЄВ. Він не міг нікого замурувати в стіні Воскресенської церкви, оскільки помер за рік до того, як вона була збудована

«Каменный Воскресенский храм в городе Сумах - дело благотворительного усердия столяника и полковника Аидрия Герасимовича Кондратьева, соорудившего великолепный по-тогдашнему храм сей на собственное иждивение».

Філарет (Д. Гумілевський), український церковний історик, громадський діяч, дисерентація

СИМВОЛ ДАВНИИ. З будівель XVII століття до наших днів збереглася лише одна - Воскресенська церква. Споруджувалася вона нашою першою сумським полковником Г. Кондратьєва з кінця XVII століття по 1702 рік

ВІСНИК НАУКИ І ГОЛОС

солоотно необхідністю його освячення, оскільки він мислить себе в невід'ємному зв'язку з ним. Але й «спішило» живе міфотем, і його вітасний глибини оформлюється на потенційну нескінченність і невичерпність міфотворності. [Топоров В.Н. О ритуале. Введение в проблематику // Архаические ритуалы в фольклорных и раннелитературных памятниках. - М.: Наука, 1988. - С. 16-42. - С. 34]. На нашу думку, залучення до реальної історії девіантної поведінки двох поміщиць привадило нас найвідомішого на Слобожанщині старшинського дворянського роду Кондратьєвих мало на меті виключити послідню увагу до такого «переказу», а перебіщення реальних подій на століття назад і подвигання їх із дійсно легендарною постаттю Парасима Кондратьєва мали відіграти роль лише кодування зв'язку із «спішилим». Дві жіночі персони мало владдалися в рамках привнесеного міфологічного сприйняття, а тому, на нашу думку, в останній версії «переказу» залишилася лише одна думка, котру за простою схемою боротьби добра і зла було названо повновичською острого: «мудрий і справедливий брат - та й ністуча стіна».

З огляду на все вищевикладене варто наголосити на тому, що всі факти розбійницької діяльності були пов'язані з антисоціальною діяльністю виключно московського населення північно-східної частини колишнього Сумського слобідського козацького повіту. Як зазначав свого часу Філарет (Д. Гумілевський), «раки между черкасками не увидят, о смертубовиствах и не слышно, к воронству и плутовству они не склонны - например, из 338 преступлений, относящихся к воронству и мошенничеству, бывших во [Харьковской] губернии в 1845 году, ни одно не пало на долю слобожанина, а все учинены были военнопольскими и бродягами русскими, постоянно шатающимися по губернии».

Українське населення Суджанщини, де «черкаські» села мезувалися з «кацапськими», мазючі відміну ментальність і усталені норми соціальної поведінки, змушено було співіснувати з подібними кримінальними елементами, котрі, нахвилюючи, попорували свою діяльність на імені місцевості (аж до Сум і Білопілья), де московсько-го населення навіть і не було. Невпевнені пояснення цьому явищу подають

автори багатотомного видання «Россия. Полное географическое описание нашего отечества» (1902), описуючи історичне минуле московського населення колишніх прикордонних земель Курської, Орловської, Тульської, Рязанської, Тамбовської, Воронежської та Пензенської губерній, відзначали, що ще від початку XVII ст., коли Московщину охопив голод і почався період зброї - т. зв. Смутного часу, боре й дворяне відпустили своїх холопів, «а они, боясь снова попасть в кабалу, направлялись в волыные казачьи общины Придонья и Северской Украины, гдеneurакой не был поймав. На своем пути эти холопы не могли найти других средств существования кроме разбоя, на которые они шли, образуя из себя вооруженные шайки». Сборный характер населения - наследие смутного периода - породил в некоторых частях нашей области, долго не умертворювавшись і сочувствовавших разбійцам, булавицам, пугачевцам и пр., как, например, в Тамбовской губернии, страшную грубость нравов во всех слоях населения, подмеченную еще потом Г.Р. Державиным: здесь, например, даже в XVIII в., в екатеринское и екатеринское время, существовали разбійницькі шайки - между прочим, под предводительством титулованного помещиц (об этом см. в «Очерках по истории Тамбовского края» Дубинского); некоторые же помещици отличались таким самурайством и жестокостью, которые были немалыми даже и в те времена в других частях России; а крестьянское и инородческое население, причась в лесных дебрях северной половине губернии, зачастую не признавало ни каких бы то ни было властей, ни реинции (иногородцев) и приводилось в повиновение верхово военной силой, причем слабые «гарнизонной команди» не раз терпели поражения от разбійницьких «сбродов».

Після ліквідації розбійницьких ватаг оповідання про них почали обростати міфологічними елементами і перетворилися на специфічну складову місцевого фольклору. Не варто забувати, що на відміну від України, де до злочинців було одночасно негативне ставлення, а ідеалом чоловічої поведінки виступав козак - воїн, захисник і лідер, на етичних московських землях населення називало розбійництво «мошкетерство», а образ зухвалого злочинця (особливо якщо він здійснював напади на багатіїв і виступав проти держави) став своєрідним ідеалом чоловічої поведінки та заледве не головним героєм народних пісень і переказів.

(З нової книги «Слобідське «кацарство»: етнографічний портрет Сумського повіту»)

Переказ про сумську розбійницю і замурування її в стіні церкви демонструє приклад виразної контамінації кількох різночасових історичних і міфологічних мотивів сюжетами, де фігурують брати й сестра